

УДК 332.12:338.432

І. О. Федуняк,

к. е. н., доцент,

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів

і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8399-5167>

В. С. Габор,

к. е. н., доцент,

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів

і природокористування України "Бережанський агротехнічний інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5923-8564>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.3.111

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

I. Feduniak,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

W. Habor,

PhD in Economics, Associate Professor, SS NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"

ECONOMIC SECURITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES AS A COMPONENT OF NATIONAL SECURITY IN WAR CONDITIONS

В статті наведено основні взаємопов'язані структурні елементи національної безпеки. Доведено, що аграрний сектор України потребує значної допомоги та підтримки. Розглянуто комплекс основних факторів, які допомагають підтримувати аграрний ринок України та проведено оцінювання найновіших державних програм з підтримання та стимулювання аграрного сектора України як одного з найбільш стратегічно-важливих секторів економіки. Проведено аналіз та оцінювання нинішнього стану бізнесу та його галузевої трансформації в умовах війни. Визначено основні проблеми, що заважають бізнесу відновлюватися та ефективно функціонувати в умовах війни, виокремлено потенційні джерела допомоги українському бізнесу. Розглянуто особливості державної політики в умовах воєнного стану та виокремлено основні напрямки розвитку бізнесу України в умовах війни. Приділено увагу державній Програмі релокації бізнесу як ефективному інструменту захисту підприємств та забезпечення їх функціонування в критичних умовах війни.

The article presents the main interrelated structural elements of national security. It is proven that the agrarian sector of Ukraine needs significant assistance and support. The complex of main factors that help to support the agrarian market of Ukraine is considered and the latest state programs for supporting and stimulating the agrarian sector of Ukraine as one of the most strategically important sectors of the economy are evaluated. The current state of business and its sectoral transformation in wartime conditions are analyzed and assessed. The main problems that prevent business from recovering and functioning effectively in wartime conditions are identified, and potential sources of assistance to Ukrainian business are identified. The dynamics of changes in the number of enterprises in Ukraine are analyzed, with their division into large, medium and small. The features of state policy in martial law are considered and the main directions of business development in Ukraine in wartime conditions are identified. Attention is paid to the state Business Relocation Program as an effective tool for protecting enterprises and ensuring their functioning in critical wartime conditions.

It was determined that domestic agricultural business entities should be ready to enter new world markets, where the conditions for their success are trade in high-quality, innovative products that will meet the requirements of European markets. It was determined that the security of small and medium-sized businesses should become the basic foundation for ensuring the financial stability of the entire country and the restoration of the regions most affected by Russian military aggression. Data analysis confirms that the search for investments, potential customers, opportunities to enter foreign markets and the formation of new strategic perspectives are of paramount importance for business development in wartime. It is proven that despite the challenges of war, small and medium-sized businesses in Ukraine have prospects for growth and success. The continued development of the agricultural sector in Ukraine in the context of military and post-war conditions requires effective management, support and investment. It is important to improve the legislation regulating the agricultural sector, ensure access to loans for small and medium-sized enterprises, develop infrastructure and use the latest technologies in production.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, воєнний стан, аграрні підприємства, малий та середній бізнес, підприємницька діяльність, державна підтримка.

Key words: national security, economic security, martial law, agricultural enterprises, small and medium-sized businesses, entrepreneurial activity, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із ключових завдань держави є створення передумов для забезпечення економічної безпеки та стійкого розвитку аграрного сектору України, включаючи також умови військового та пост-військового стану.

Для України як самостійної незалежної держави, утвердження її як суб'єкта світового співтовариства, особливо актуальними є проблеми забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку, формування механізму протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, підвищення рівня життя населення, розвитку системи міжнародної економічної взаємозалежності. Сукупність цих проблем та алгоритм їх вирішення тісно пов'язані з категорією "безпека", що в перекладі з грецької означає "володіти ситуацією" [1, с. 7].

Зміни у внутрішніх та зовнішніх чинниках розвитку національної економіки актуалізують дослідження з питань забезпечення економічної безпеки держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням проблем економічної безпеки держави досить активно вивчалось багатьма вченими. Серед науковців значний вклад в дослідження даного напрямку внесли такі вчені, як В. Третяк, Т. Гордієнко, Г. Крусир, О. Столяренко, І. Лужецька, М. Сорочинська, С. Лекарь, З. Гбур, Т. Сак, А. Сухорукова, О. Ладюк та ін., у працях яких висвітлені особливості щодо сутності економічної безпеки держави й визначення основних напрямів її за-

безпечення. Однак глибоке вивчення основних складових безпеки держави залишається досить актуальним в умовах сьогодення та зумовлює необхідність продовження досліджень даного питання.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в теоретичному дослідженні важливих напрямів забезпечення економічної безпеки аграрної галузі в умовах війни.

Безпековий простір України в умовах війни є найбільш актуальним та надважливим питанням сьогодення. Від національної безпеки безперечно залежить економічна стабільність країни, яка дає можливість забезпечити конкурентоспроможність товарів та послуг на національному й міжнародному ринках.

Для забезпечення національної безпеки необхідно віднести наступні взаємопов'язані структурні елементи: економічна безпека, політична безпека, оборонна (військова) безпека, демографічна безпека, гуманітарна безпека, інформаційна безпека, екологічна безпека та соціальна безпека (рис. 1).

В сучасних умовах господарювання високий рівень економічної безпеки є одним з пріоритетних елементів національної безпеки в умовах дії воєнного стану.

Повномасштабне вторгнення росії спричинило вкрай важку економічну ситуацію в Україні. Руйнування виробничих потужностей, інфраструктурних об'єктів та значене скорочення інвестиційних проєктів стали головними викликами для економічної безпеки держави.

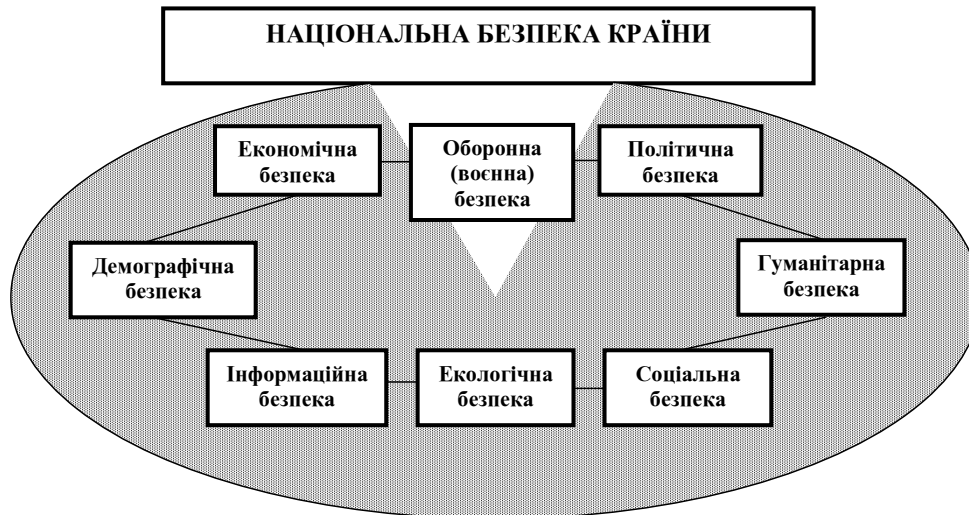

Рис. 1. Взаємозв'язок основних складових національної безпеки держави

Джерело: узагальнено автором.

Таблиця 1. Динаміка кількості діючих великих, середніх та малих аграрних підприємств на території України за період 2010–2023 рр.

Роки	Види підприємств							
	всього		великі		середні		малі	
	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%	одиниць	%
2010	80321	100	13	0,03	3445	4,29	76863	95,68
2015	79284	100	29	0,04	2535	3,19	76720	96,77
2020	73368	100	36	0,05	2137	2,91	71195	97,04
2021	70803	100	49	0,07	2095	2,95	68659	96,98
2022	53281	100	39	0,07	1687	3,16	51555	96,77
2023	62960	100	39	0,06	1461	2,32	61460	97,62

Джерело: складено авторами за даними [4].

Війна також спричинила кризу в демографічній сфері та загострила проблеми логістичної, екологічної, інформаційної та багатьох інших складових національної безпеки України. Тому проблематика забезпечення безпеки в сучасних реаліях набула нового змісту та значення.

Безпека — це найважливіша категорія й необхідна передумова функціонування системи суспільних відносин в умовах війни, глобальних викликів і загроз [2].

Необхідною передумовою для сталого розвитку держави та підвищення конкурентоспроможності її економіки є забезпечення належного рівня економічної безпеки. При цьому економічна безпека в умовах значних соціальних потрясінь розглядається у нерозривному зв'язку із соціальною складовою, адже загрози в соціальній сфері є особливо небезпечними для економічної та національної безпеки в цілому [3].

Звільнення України від російських загарбників дасть можливість стабілізувати ситуацію в Україні, що сприятиме підвищенню бізнес-активності та покращенню інвестиційного клімату: відбудова інфраструктурних об'єктів

дасть поштовх в розвитку підприємництва в зруйнованих населених пунктах України.

Підтримка держави завдяки коштам державного бюджету, проведення інституційних та структурних реформ, залучення довгострокових інвестиційних проєктів, дасть змогу не тільки бути "сировинним додатком" для світових ринків, але й виробляти та експортувати готову конкурентоздатну аграрну продукцію. Вітчизняні суб'єкти аграрного підприємництва мають бути готові до виходу на нові світові ринки, де умовами їх успіху є торгівля інноваційно-орієнтованою продукцією високої якості, які відповідатимуть вимогам європейських ринків.

В умовах війни, набувають неабиякої актуальності питання забезпечення сталого функціонування та подальшого розвитку підприємницьких структур державою. Адже від результатів діяльності вітчизняних бізнес-структур разом з іншими важливими чинниками, напряму залежить повнота та стабільність державного фінансування всіх заходів, які спрямовані на здійснення обороноздатності, забезпечення незалежності й територіальної нашої держави.

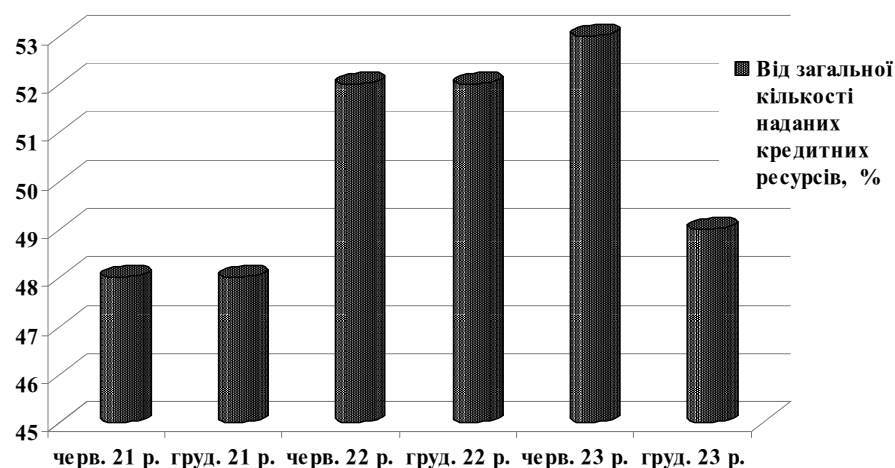

Рис. 2. Динаміка обсягу кредитів для малих та середніх аграрних підприємств, %

Джерело: проаналізовано на основі даних [5].

На даний момент значна кількість аграрних підприємств повністю або частково зруйнована, що призвело до значних ризиків для національної безпеки через зниження показників економічної безпеки, які перевищили критичні рівні.

Аналіз динаміки зміни кількості підприємств на території України з їх поділом на великі середні та малі за період 2010—2023 рр. дозволив зробити висновок, що основу підприємницького аграрного сектору в Україні становлять малі та середні підприємства (99,9 %), а відтак підтримка їх діяльності, особливо в умовах воєнного стану, виступає ключовим елементом економічної та фінансової безпеки держави (табл. 1).

На основі аналізу динаміки кількості аграрних підприємств в Україні за період 2010—2023 рр. видно, що загальна їх кількість за цей період зменшилась на 17361 од., однак кількість великих підприємств збільшилась на 26 од., а кількість середніх підприємств зменшилась на 1984 одиниці. Варто відзначити, що в перший рік повномасштабного вторгнення російських загарбників на територію України, кількість малих підприємств зменшилась на 25308 од., тобто 1,5 рази, але із наступним зростанням в 2023 р. Таке зростання говорить проте, що малі підприємства мають значний потенціал для швидкого відтворення в умовах виникаючих загроз.

В умовах сьогодення воєнний стан створює нові реалії в діяльності бізнес-структур. Надважливо критичною проблемою стало відсутність доступу до фінансування з якою зіткнувся український малий та середній бізнес. Порушення стабільної роботи банківської системи через війну ускладнило доступ до фінансо-

вих ресурсів для малого й середнього бізнесу. Особливо відчутно це стало для підприємств, які знаходяться в зоні конфлікту або наближені до них. Банки не наважуються кредитувати такі підприємства, через великі ризики неповернення коштів, що призвело до зниження інвестиційних вкладень в аграрний сектор економіки. Незважаючи на це окремі підприємства знайшли альтернативні джерела фінансування, де основою стали міжнародні гранти.

В умовах війни з'явилися нововведення та ініціативи і від українського уряду. Державна програма "Доступні кредити 5-7-9%" протягом повномасштабної війни у 2022—2023 рр. набула безпрецедентно високої ролі для боргового фінансування підприємств на тлі уповільнення банківського кредитування на ринкових умовах. Так, станом на грудень 2023 р. близько 40% чистого гривневого кредитного портфеля банків України становили кредити за пільговими ставками в рамках Програми, а за словами голови Фонду розвитку підприємництва, 90% нових кредитів для бізнесу за час повномасштабної війни були видані саме в межах Програми. Галузями-лідерами за обсягом отриманих кредитів "5-7-9%" є аграрна та торгівля [5] (рис. 2).

Наприкінці 2023 року на аграрні підприємства виділено 49% від загальної кількості наданих пільгових кредитів за час існування Програми.

В роботі малих та середніх підприємств також з'явилися проблеми в логістиці, оскільки під час війни складно стало отримувати сировину із сходу України та імпорту. Загальновідомо, що малі та середні агропідприємства здебільшого виконують для великих підприємств обслуговуючу роль, але воєнні дії на території

нашої держави призвели до призупинення роботи великої частки таких підприємств через неможливість ефективного функціонування ланцюгів поставок. Це змусило малі та середні підприємства звернутися до місцевих постачальників, змінити напрацьовані схеми постачання, а також самостійно виробляти необхідну сировину, що призвело до збільшення витрат та затримок в переорієнтації та, як наслідок, ускладнення конкуренції з великим бізнесом.

Варто відзначити, що вітчизняний малий та середній бізнес зміг адаптуватися та вижити в складних умовах війни, що дає підстави для позитивного прогнозу щодо його подальшого розвитку.

В сучасних умовах господарювання діяльність суб'єктів підприємництва перебуває під впливом ризиків і загроз, які зумовлені воєнним станом та змінами в зовнішньому оточенні. Посилення ризиковості в діяльності малих та середніх аграрних підприємств може призвести до суттєвого погіршення їх фінансовому стану і, як наслідок, — банкрутство та ліквідація.

Чимало суб'єктів малого та середнього підприємництва були змушені змінити сферу діяльності, місцезнаходження та юридичну адресу або ж взагалі обмежити чи припинити свою діяльність через суттєве пошкодження чи знищення активів для виробництва та зберігання продукції, порушення логістичних ланцюгів, втрати ринків збуту та інших негативних наслідків бойових дій. А відтак головною передумовою сучасності щодо функціонування малого та середнього бізнесу в Україні є необхідність його адаптації до нестабільних умов господарювання, викликаних воєнним станом попри наявність проблем, які існували й продовжують існувати досі.

Підприємницька діяльність малих та середніх бізнес-формувань в сучасних умовах відіграє не тільки важливу роль у економіці України, але і є невизначеним та ризиковим процесом, тому необхідним є державне втручання, що стимулює й підтримує роботу підприємницьких структур, створює сприятливі умови для їх розвитку, забезпечує формування конкурентного середовища через підвищення рівня конкурентоспроможності, сприяє зростанню зайнятості населення підтримуючи підприємницький хист громадян тощо.

Важливою складовою захисту інтересів бізнесу та гарантування його фінансової безпеки в умовах воєнного стану є державна підтримка, яка реалізується шляхом створення державою організаційно-правових і фінансо-

вих умов для розвитку малого підприємництва.

З метою зміцнення економічної безпеки, держава зобов'язана активно впроваджувати наступні регуляторні механізми:

1. Підтримка внутрішнього ринку через зменшення державного втручання та адміністративного тиску на бізнес, використовуючи низку заходів дерегуляції на принципах ризикорієнтованого підходу для здійснення саморегулювання бізнесу; запровадження нових та розширення існуючих інструментів для досягнення стабільного розвитку підприємництва.

2. Підтримка фінансової стійкості. Доцільно відмітити, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації було задіяно цілий ряд інструментів фінансової підтримки. У квітні 2023 року Радою з фінансової стабільності створено робочу групу з питань розвитку внутрішнього боргового ринку за участю представників Національного банку України та Міністерства фінансів України [6].

3. Забезпечення відновлення рівноваги в зовнішній та внутрішній торгівлі, зважаючи на те, що військова агресія спричинила зростання диспропорції між внутрішнім і зовнішнім торговими ринками, а також вжиття заходів, щодо обмеження процесу відтоку валютних коштів з українського ринку, як одного із елементів економічної безпеки.

4. Відновлення критичної інфраструктури. Головним пріоритетом виступає відновлення енергетичних об'єктів, які постійно страждають внаслідок цілеспрямованих ворожих атак. Але необхідно відмітити, що відбуваються певні позитивні зрушення в діяльності як бізнесу, так і домогосподарств та їх адаптацію до ризиків сьогодення.

Рівень економічної безпеки підприємництва в Україні та більшості її регіонів є низьким, а державна політика її зміцнення недостатньо ефективною. Про це свідчать значення більшості індикаторів економічної безпеки підприємництва.

Отже, сучасні виклики економічній безпеці України носять як військовий, так і структурний характер. Тому, для того щоб відновити економічний розвиток та безпеку України необхідно здійснювати підтримку внутрішнього ринку, вживати заходів для подальшого зміцнення фінансової стійкості й відновлення критичної інфраструктури.

З огляду на важливу економічну роль у соціально-економічному розвитку України та воєнний стан, безпека малого й середнього підприємництва має стати базовим підґрунтям

в забезпеченні фінансової стійкості всієї країни та відновлення найбільш потерпілих районів від російської військової агресії.

Першочергового значення для розвитку бізнесу в умовах війни набуває пошук інвестицій, потенційних клієнтів, можливостей виходу на іноземні ринки та формування розвитку нових стратегічних перспектив.

Із закінченням війни, вкрай важливим є проведення змін у глобальній політиці та економіці, що дасть поштовх до зміни глобальних трендів розвитку бізнесу.

На думку експертів: "після повоєнної відбудови Україна має стати іншою, новою й модернізованою (модерною) країною. Передовсім, має змінитися економічне життя. Намагання відновлення економіки на кшталт того, як було до війни, змусить нас ще десятиліттями варитися в аграрно-сировинному котлі, посилюючи відставання від сучасних технологічних економік "цивілізованих" країн [7].

Незважаючи на виклики війни, для малого та середнього бізнесу в Україні є перспективи для росту та успіху. Пошук альтернативних джерел фінансування з адаптацією до мінливих ринкових умов як на внутрішньому, так і зовнішніх ринках з виробництва та реалізації готової аграрної продукції забезпечує малому і середньому бізнесу передові позиції в розвитку економіки країни навіть у розпал війни.

Загальновідомо, що розвиток малого та середнього бізнесу може зменшити кризові явища в національній економіці. При розвинутій та успішній підприємницькій діяльності відбувається збільшення виробництва готової продукції, зростання рівня зайнятості населення, підвищення доходів населення, що дасть змогу росту рівня сукупного попиту і, як результат, збільшення податкових надходжень.

Література:

1. Мунтіян В. І. Економічна безпека України. К.: КВШ, 1998. 462 с.
2. Варналій З. С., Онищенко С. В., Маслій О. А. Загрози економічній безпеці України в умовах глобалізації. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі: монографія. ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України"; за заг. ред. А. І. Мокія. Львів, 2019. С. 21—95.
3. Danylyshyn B. M., Onyshchenko S. V., Maslii O. A. Socio-economic security: modern approach to ensuring the socioeconomic development of the region. Економіка і регіон. 2019. № 4 (75). С. 6—13.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: www.ukrstat.gov.ua

5. Державна програма підтримки бізнесу "Доступні кредити 5-7-9%": у пошуках оптимального дизайну 07.03.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua>

6. Національний інститут стратегічних досліджень. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymkyfinansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-11>

7. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія. Львів: Арал, 2008. С. 184.

References:

1. Muntian, V.I. (1998), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy* [Economic Security of Ukraine], KVSh, Kyiv, Ukraine.
 2. Varnalij, Z.S. Onyshchenko, S.V. and Maslii, O.A. (2019), "Threats to the Economic Security of Ukraine in the Context of Globalization", *Konkurentni stratehii bezpeky rozvytku Ukrainy u hlobal'nomu seredovyschi* [Competitive Strategies for the Security of Ukraine's Development in the Global Environment], DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M.I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", L'viv, Ukraine, pp. 21—95.
 3. Danylyshyn, B.M. Onyshchenko, S.V. and Maslii, O.A. (2019), "Socio-economic security: modern approach to ensuring the socioeconomic development of the region", *Ekonomika i rehion*, vol. 4 (75), pp. 6—13.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2025).
 5. ukraineinform (2024), "State Business Support Program "Affordable Loans 5-7-9%": In Search of the Optimal Design", available at: <https://www.ukrinform.ua> (Accessed 10 Jan 2025).
 6. NISS (2024), "Overview of Instruments for Supporting Financial Stability in Conditions of Martial Law in Ukraine", available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymkyfinansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-11> (Accessed 10 Jan 2025).
 7. Vasyl'tsiv, T.H. (2008), *Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic Security of Ukrainian Entrepreneurship: Strategy and Mechanisms for Strengthening], Aral, L'viv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 23.01.2025 р.*